

про його високу фахову кваліфікацію, а і про безсумнівний щирий інтерес і безперечну глибоку повагу до Тараса Шевченка – як особистості і як майстра слова. Обидві ці обставини і стали запорукою сталої наукової цінності цієї праці польського дослідника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лукінова Т. Б. Зволінський Пшемислав // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 185.
2. Ткаченко О. Б. Шевченко і мови // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С. 4–9.
3. Urbańczyk Stanisław. Przemysław Zwoliński // Język Polski. – 1983. – LXIII. – № 1-2. – S. 1–4.
4. Urbańczyk Stanisław. Zwoliński Przemysław // Encyklopedia wiedzy o języku polskim / Pod red. St. Urbańczyka. – Wrocław etc.: Ossolineum, 1978. – S. 409.
5. Zwoliński Przemysław. „Życiorys językowy” Tarasa Szewczeni / Slavia Orientalis. – 1964. – XIII. – S. 383–393.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Черныш Т.

Языковая личность и языковая биография Тараса Шевченко в освещении Пшемислава Зволинского

Анализируя работу П. Зволинского "Языковая биография" Тараса Шевченко", автор освещает вклад польского лингвиста в исследование языковой личности великого Кобзаря.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, Пшемислав Зволинский, языковая биография, язык художественной литературы.

Chernysh T.

Linguistic personality and linguistic biography of Taras Shevchenko in Przemysław Zwoliński's interpretation

The author analyzes Przemysław Zwoliński's work „The linguistic biography of Taras Shevchenko” and elucidates the contribution of the Polish linguist to the study of the linguistic personality of the great Ukrainian poet.

Key words: Taras Shevchenko, Przemysław Zwoliński, linguistic biography, artistic language.

УДК 821.161.2 Шевченко Т.

**Н. Резніченко, канд. філол. наук, асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ТАРАСА ШЕВЧЕНКО У СФЕРІ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті розглянуто твори Тараса Шевченка для дітей, які розширюють уявлення дітей про природу, вчать естетично сприймати навколишню дійсність, збагачують внутрішній світ дитини й розвивають поетичне мислення.

Ключові слова: література для дітей, пейзажна лірика, ліризм, психологія дитини, ліричний герой, автобіографізм.

Значення багатогранної творчості Тараса Шевченка для розвитку української літератури для дітей важко переоцінити. Літературі для дітей, яка в часи Шевченка існувала як паросток специфічної галузі красного письменства, його твори відкривали безмежні далі своєю увагою до світу маленьких читачів, їхніх вражень і почувань [3, 73]. Тараса Григоровича справедливо вважають "основоположником" не тільки "дорослої" нової української літератури, а й літератури для дітей. І справді, твори поета стали улюбленими для дітей різного віку. Як відомо, Тарас Шевченко не написав жодного твору спеціально для дітей. Власне, до Кобзаря література для дітей ще не виділилася в окрему галузь мистецтва слова, проте, уже з другої половини ХІХ ст. більшість поезій Шевченка використовувалась у дитячому читанні як важливий виховний матеріал, як зразки поетичної творчості. Його творчість (поезії про дітей, матерів, пейзажна лірика) збагатила літературу для дітей ідеями народності й демократизму, досконалими художніми формами. Тематично її можна поділити на кілька груп: картини рідної природи ("Зоре моя вечірняя", "Ой діброво – темний гаю!"); поетичні роздуми про смисл людського життя ("Минають дні, минають ночі"); автобіографічні мотиви (доля кріпацької дитини-сироти "Мені тринадцятий минало", мотив безрадісного дитинства "І виріс я на чужині", "Якби ви знали паничі", світлий образ матері "Сон", "На панщині пшеницю жала") [4, 38].

Поезія Тараса Шевченка (в значній мірі) настільки доступна для дітей за своєю тематикою й художніми якістьми, що стала невід'ємною частиною літератури для дітей. Юні читачі діставали з творів глибокі знання про різні явища дійсності, під їх впливом пробуджувались в них симпатії до людей праці і антипатії до гнобителів. Це була сувора правда життя, змальована в яскравих поетичних образах натхненно і мужньо. Значна частина віршів та уривків з творів Шевченка, що увійшли у видання для дітей, належить до пейзажної лірики. У цих творах та уривках, звісно, не зустрічаємо сюжетно-напружених картин, у них мало дії, здебільшого вони мають описовий характер. Але ці описи сповнені глибокого почуття, ліризму. Значення таких творів полягає ще й у тому, що вони привчають дітей спостерігати, помічати багатство барв навколишнього світу, багатство речей і явищ, спільне й відмінне між ними, своєрідність їх.

Пейзажні твори Т. Шевченка сповнені глибокого почуття, радісні, світлі, оптимістичні. Пейзаж як різновид літературного опису відтворює не лише зовнішній вигляд місцевості, явища, але також і звуки, рухи, запахи. Описи природи надають творам більшої художньої виразності, захоплюють читача своєю красою і величчю, допомагають вибудовувати історико-порівняльні паралелі. Крім того, пейзажі допомагають наочніше уявити, де й коли відбуваються події,

зображені письменником, в яких умовах живуть персонажі, і дозволяють заглибитись у їх внутрішній світ. У цьому й полягає найважливіша функція пейзажу – він виступає у творі як додатковий, опосередкований засіб характеристики окреслюваних у ньому героїв. Отже, пейзаж як образ природного оточення персонажів та їх дій, опис картин природи у творі має велике значення в його загальній змістовій організації. Естетичні функції пейзажу в поезії залежать від епохи, в яку написано твір, від його стилю і жанру. Створюючи краєвиди, митець співвідносить їх із людськими інтересами, настроями, роздумами, переживаннями. Т. Шевченко звертаючись у своїй творчості до матеріалу природи, перекладає свої думки на її "божественну мову", скориставшись цим первісним матеріалом для втілення власних почуттів, адже мова природи не тільки наочна, багатозначна, емоційна, вона ще й демократична. Саме тому вона здатна бути досконалим посередником між автором і читачем, "особливе", "тільки моє" вона допомагає зробити "не тільки моїм", загальним, розповісти про нього мовою доступних образів, ще й підкреслити індивідуальне, зберегти авторське таїнство, зробивши його особистою власністю читача.

За образним висловом Л. Будагової, "особливий заповідник природи розмістився у поезії" [1, 98.] Природа як "словник почуттів" найбільш інтенсивно і винахідливо використовується саме у поетичному слові, яке порівняно з прозою завжди виявляє підвищену схильність до образної думки, іншомовності. Іманентна емоційно-семантична напруга поезії у поєднанні з лаконізмом, режимом економії слів у віршах вимагає заміни розгорнутих описів тропами, джерелом яких виступає світ довкілля. Шевченкові пейзажі барвисті, мінливі, озвучені. Навіть заголовки віршів викликають зорові відчуття: "Ой діброво – темний гаю!", "Сонце заходить, гори чорніють", "Зацвіла в долині червона калина" тощо.

Так, у маленькій поезії "Тече вода з-під явора" змальована квітуча, барвиста природа, коли червона калина пишається, явір молодіє, а річці хлюпочуться качаточка. У картинах природи виражено настрої людини спостережливої і чулої до краси: *"Зацвіла в долині // Червона калина, // Ніби засміялась // Дівчина-дитина. // Любо-любо стало, // Пташечка зраділа // І защебетала. // Почула дівчина // І в білій свитині // З біленької хати // Вийшла погуляти // У гаї на долину"* ("Зацвіла в долині червона калина"). Як бачимо, поет створює зорові образи (червона калина, біленька хатина), передає радісний настрій дівчини, співзвучний природі в час її розквіту. Сучасна дитина, якій прищеплюють в дошкільних закладах навик до малювання, побачить в поезії живі образи калини, явора, верболозів. Ритмомелодійне звучання вірша впливає на чуттєве сприйняття і викликає емоційний відгук в душі юного читача. Відтак,

на основі неусвідомленого переживання краси форми твору виробляється чутливість до звуків, ритму, мелодійності, характеру звучання вірша.

Популярними серед дітей є також уривки "По діброві вітер виє" (поема "Тополя") та "Дивлюся, аж світає" (поема "Сон"). У першому з них доля самотньої тополі серед поля порівнюється з долею одинокої сиротини, яка гине на чужині. У другому уривку – "Дивлюся, аж світає" – поет змальовує чудову і радісну картину чарівної української природи. Однак спостерігаючи її, поет сумує, його душа рветься з жалю, коли він думає про тяжку долю покріпаченого селянства, про знущання над ним поміщиків-кріпосників. На фоні природи юний читач бачить, що кріпосники "латану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають"[6, 183.], "розпинають вдову за подушне", єдиного сина в військо віддають, – і цим досягає могутньої сили впливу на читача, на його почуття.

Окрасою літератури для дітей є фрагменти з іншої Кобзарєвої поеми "Княжна" – "Зоре моя вечірняя..." та "Село! І серце одпочине..." Уривок "Зоре моя вечірняя..." давно став популярною піснею і сприймається, як самостійний твір. Тут виразно відчутні мотиви туги за далекою материзною, адже поема писалася на засланні. Поневолений ліричний герой звертається до вечірньої зорі з проханням розказати про батьківщину. Перед читачами постає ніжна пейзажна картина: *"...за горою / Сонечко сідає, / Як у Дніпра веселочка / Воду позичає / Як широка сокорина / Віти розпустила..."* Створенню ностальгічно-лагідного настрою допомагають українські образи й майстерно застосована зменшено-пестлива лексика (тихесенько, сонечко, веселочка). Інший фрагмент поеми "Село! І серце одпочине..." – своєрідний гімн селу, яке в Шевченка є втіленням найвищої досконалості: *Неначе писанка, село, / Зеленим гаєм проросло. / Цвітуть сади; біліють хати", здійсненням Господньої волі: "Сам Бог витає над селом".* Анепіфоричний повтор лексеми село, замикаючи строфу в яскраве кільце, підкреслює авторське захоплення батьківщиною, до складу якої входять тисячі й тисячі таких мальовничих сіл. Самобутньою прикметою твору стали елементи словесного живопису, зокрема контрастна колористика: білі хати, зелений гай, сині гори тощо. Отже, у цих пейзажних ескізах ("Зоре моя вечірняя...", "Село! І серце одпочине...") Т. Шевченко щонайвиразніше реалізував свій потужний талант літератора й художника. Крім високої образності і ліризму, пейзажні твори Т. Шевченка відзначаються багатою мелодійністю, вони близькі до народної пісні. Багато з них були покладені на музику і стали улюбленими народними піснями.

З невеличким віршем "Садок вишневий коло хати" діти ознайомлюються уже в початкових класах. Цей вірш є одним з

найвідоміших у спадщині поета, він покладений на музику, має велику притягальну силу для читача. Літературознавці намагаються відшукати секрет цієї сили, з'ясувати механізм того процесу, в якому автор створив живий та свіжий образ ідилічного українського вечора і відшукав для нього оптимальне поетичне втілення. Він складається з трьох строф, кожна з яких малює окрему картину. У першій строфі – повернення селян з поля, у другій – вечеря, в третій – початок ночі, відпочинок після трудового дня. Але аналіз вірша ускладнюється тим, що в ньому майже немає формальних ознак поетичного твору, мається на увазі тропів. Цей автологічний твір став, зрештою, символічним образом всієї України. Але тут символізм вже іншого роду. Це умовний знак, натяк, що опосередковано виражає сутність явища, а пряма, конкретна картина українського вечора, яка завдяки своїй сильній сугестивності має здатність утворювати різноманітні асоціативні зчеплення, навіювати нові смислові значення. У цій поезії можна знайти лише дві мікродеталі, вжиті у переносному значенні. Це: плугатарі з плугами (синекдоха) йдуть; зіронька встає (метафора). Поза цими деталями всі слова вживаються у прямому значенні. Маємо "золото чистої поезії" без ніяких додаткових прикрас, тропів-інкрустацій. Читач спрямований на повноцінне осягнення тексту, прагне цілісно сприйняти його смисли. Цілісність сприймання фактично гарантує правильність і повноту розуміння смислів (підтекстів). На думку Г. Ключека: "Цілісність сприймання художніх смислів в літературному тексті, відбувається – переважно! – через його візуалізацію. Художні смисли генеруються (виражаються) тими візіями, що з'являються на "внутрішньому кіноекрані" реципієнта. Саме тому – наявність у тексті лакун, недомовленостей, і взагалі економія засобів активізує відтворювальну уяву читача, яка цією активізацією намагається створити цілісні образні візії "кадри". А цілісність і повнота візій породжує цілісність смислів, що само собою активізує образні й суто логічні мисленнєві процеси" [5, 28]. Саме тому поезія "Садок вишневий коло хати" бере в поетичний полон і сучасного юного читача.

Уже сам жанр ідилії має певні принади: гармонійне світовідчуття, поетизація сільського життя, де людина органічно злита з природою. Кожен рядок стислий, економний щодо слова, але надзвичайно живописний, образи природи мальовничі, яскраві. Людське життя і природа тут зображуються безпосередньо; вони накладаються одне на одне або існують паралельно; за принципом психологічного паралелізму можуть заступати одне одного. Пряма конкретність іде в парі з унаочненістю. Отже, перша строфа Шевченкового шедевра: "Садок вишневий коло хати" є окремою художньою картиною. У цій строфі поєднано два знакові образи – "вишневий садок" і "хата".

Вишня домінує в українському символічному рослинному комплексі. Вона репрезентує українське подвір'я, адже була традиція біля хати насаджувати вишні. Відповідно виникає асоціативне зчеплення "садок вишневий – хата". Гудіння хрущів над вишнями прийом посилення конкретності образу вишневого садка. Хрущі освіжають цей образ, підсилюють його. У фразі "Хрущі над вишнями гудуть", на думку Г. Ключека, є певні лакуни-недомовленості: не сказано, що вишні квітнуть, що весь сад покритий білим цвітом, що стоїть тихо і тепле надвечір'я травневого дня, що повітря пахне свіжою весняною травою й ледь чутним ароматом вишневого квіту. Вишні і хрущі і є тими "матеріальними носіями", у яких закодована програма, що визначає сам процес заповнення лакун, – це процес конструювання візій, які супроводяться появою асоціацій різних модальностей. Над вишнями гудуть не звичайні бджоли, а хрущі, – саме називання цього "предмета" змушує уяву читача розгортатися у відповідному напрямі [5, 27]. Юний читач уявляє місяць, коли квітнуть вишні (травень), а гудіння хрущів асоціюється з тихим надвечір'ям. Саме такий прийом, який застосовує Т. Шевченко, сприяє розвитку творчої уяви дітей.

Від природи автор переходить до людського життя: поволі йдуть з роботи плугатарі з волами; натовп дівчата вертаються зі співами; матері чекають усіх з вечерею. Далі увага зосереджується на одній сім'ї. Зображення сім'ї і природи тут чергуються: *"Сім'я вечеря коло хати, / Вечірня зіронька встає. / Дочка вечерять подає, / А мати хоче научати, / Так соловейко не дає"* [6, 280]. Вечеря сім'ї - за природою своєю ідилічна сцена, якій вставання вечірньої зіроньки надає додаткової краси і чару. Останні три рядки цієї строфи утворюють у свідомості читача три асоціативні зчеплення. Мати навчає: перед сном молитов; доньку подавати вечерю; доньку поводитися "на вулиці". Варто наголосити й на тому, що мати, діти, хата – це тріада образів, що відтворює у свідомості читача візію, сповнену гармонійно-ідилічного художнього смислу. Соловей своїм співом викреслює, зводить нанівець повчальні сентенції матері. В ідилії не місце "научання" – дає зрозуміти автор. Поетичне мистецтво Шевченка криється в цих зовні непомітних, але реально функціонуючих, таких, що здійснюють естетичний вплив на свідомість читача, прийомах.

Третя строфа продовжує ідилічну сімейну сцену: мати присипляє коло хати дітей і сама, стомлена, засинає. Тоді автор розширює рамки обсервації – "Затихло все"... – і помічає, *"тільки дівчата / Та соловейко не затих"*. Поет дає можливість читачеві не лише побачити, а й услухатись в травневу ніч. На перший погляд, зовсім не помітний прийом, але він доносить до свідомості читача музику весняної української ночі. Цей філігранно виконаний пуант

продовжує смисл: минає ніч, настане ранок, і коло обіг життя трудової родини продовжиться. Пуант, посилаючи час у простір ночі, не зупиняє його. Проте він завершує твір, ставить "крапку", після якої створюється відчуття абсолютної довершеності твору, його абсолютної цілісності, коли до нього нічого не можна ні додати, ні відняти. Тему вичерпано! Вона – ця тема – повністю вмістилася в 15-ти рядках твору [5, 35].

У дитяче читання ввійшло багато віршів Тараса Шевченка, які мають автобіографічний характер. Це, зокрема, ліричні вірші, в яких поет згадує про своє важке дитинство ("І виріс я на чужині", "Якби ви знали, паничі" "Сон"("На панщині пшеницю жала")). Але це не розповідь про вузько особисте життя, в них відбито типові картини життя дітей кріпаків. Поезія "Мені тринадцятий минало..." цікава органічним взаємозв'язком соціального і психологічного начал, які увиразнюють одне одного, взаємодоповнюючи на змістовому та формальному рівнях. Вікова психологія в тексті представлена дуже широко: автор відтворює стан і настрій ліричного героя, його світовідчуття, світосприйняття, динаміку формування світогляду, специфіку мислення дитини, котра перебуває на межі дитинства і підліткового віку, складний симбіоз емоцій- й рацій-, спроби самопізнання, самоаналізу [2, 20]. Основною функцією пам'яті психологи називають відображення людиною раніше сприйнятого шляхом його зберігання і дальшого відтворення. Емоційний стан людини – це один з найголовніших факторів, що впливають на продуктивність і спрямованість пам'яті. Дитячій пам'ять притаманна специфічна безладність: деякі події можуть глибоко западати в пам'ять дитини, зберігатися дуже довго і так само випадково „впливати” в найнеочікуваніший момент. Юний читач поринає у спогади уже дорослої людини, яка прагне оживити в пам'яті картини минулого і пояснити собі парадоксальну неузгодженість тодішньої об'єктивної реальності. Поет згадує своє сирітство, щоденну роботу (пас громадську череду), злиденність існування тощо. Сюжет спогаду параболічний. Спочатку вразлива дитяча душа з радістю сприймає барвистий світ: серед зелені, під теплим сонцем, коли все навколо ніби раділо і "ягня, здається, веселилось", радісно і весело було хлопчику. Але ці враження і почуття швидко змінюються іншими. Йому здається, що село почорніло і голубе небо помарніло. Такий психологічний алгоритм, з одного боку, забезпечує тонке відображення мінливості дитячого настрою, а з іншого – увиразнює опозиційність різних світоглядних парадигм дитини і дорослого, що доводить параболічність мислення Т. Шевченка.

Ескізно означено в поезії причини блаженства ліричного героя – *"Мені так любо, любо стало, / Неначе в Бога..."* [6, 296]. Можливо, стан блаженства був викликаний молитвою. Саме молитва є

джерелом духовної гармонії ліричного героя в контексті вікової психології. Багата дитяча уява, розвинена емоційно-почуттєва сфера, що домінує над мисленнєвою, спричинила цілковите занурення хлопчика в молитовний стан, уявний світ, де відбувається інтимне спілкування з Богом.

У цій поезії є ще одна поетова таїна – раннє, але велике й щире кохання, що проніс він у серці впродовж усього життя. Це саме вона, сусідська дівчинка, вміла так приголубити Тараса, так посміхнутись йому, що світ немовби знову розцвітав на очах. Хлопчик відчув увагу і людське тепло, якого він так прагнув. Цей прояв милосердя рідкісний, а тому особливо цінний у житті сироти, сприймається як справжнє чудо здійсненої мрії, озвученої в молитві. Через любов до світу особистість наближається до Бога, розширюючи межі свого "я", гармонізує власне буття: "Неначе все на світі стало / Моє... лани, гаї, сади!.." [6, 296].

Поезія Т. Шевченка "Мені тринадцятий минало..." вражає оригінальністю і смисловою наповненістю імпліцитних й експліцитних рівнів художньої форми, підпорядкованої авторській ідеї. Поет надзвичайно тонко відтворив психологію дитини-сироти, яка вступає в доросле життя [2, 23].

Творчість Т. Шевченка поклала початок розвитку літератури для дітей в Україні. Вона дає дітям глибокі знання про тогочасну дійсність, привертає увагу до багатства й краси народної поезії, пісні, вчить любити живе народне слово. Митець порушував морально-етичні теми, розмірковував про важливість родинного виховання, освіти й освіченості в житті людини, про роль народних звичаїв, традицій в становленні високоморальної особистості. Т. Шевченко наголошував на важливості ролі мистецтва у вихованні дитини, синтезу етичного і естетичного у вихованні і звертав увагу на всебічний розвиток дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будагова Л. *Природа как словарь чувств. (Об одной из функций природы в поэзии)* / Л. Будагова // *Натура и культура. Славянский мир.* – Москва, –1977. – С. 98.
2. Буряк О. *Художнє осягнення вікової психології у творі "Мені тринадцятий минало..."* / Олена Буряк // *Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах)* – 2010. – №3 (636). – с. 20–23.
3. Кіліченко Л.М. *Українська дитяча література [навч. посіб.].* – К.: Вища шк. Головне від-во, 1988. – с. 71 – 78.
4. Кизилова В.В., Пушко В.Ф. *Дитяча українська література: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 3-тє вид., перероб. і доп.* – Луганськ: СГД Резніков В.С., 2009. – С. 38.
5. Клочек Г. *"Садок вишневий коло хати..." як кінотекст (монографічний аналіз твору)* / Григорій Клочек // *Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах)* – 2012. – №7 (664). – с. 25–36.
6. Шевченко Т.Г. *Кобзар (Приміт. Є. К. Нахліка)* / Т.Г. Шевченко. – К.: Всеукраїнське товариство "Просвіта", 1993. – 512 с.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Резниченко Н.

Творчество Тараса Шевченко в области литературы для детей

В статье рассмотрено произведения Тараса Шевченко для детей, которые расширяют представления детей о природе, учат эстетически воспринимать окружающую среду, обогащают внутренний мир ребенка и развивают поэтическое мышление.

Ключевые слова: литература для детей, пейзажная лирика, психология ребенка, лирический герой, автобиографизм.

Reznichenko N.

The creative heritage of Taras Shevchenko in children literature

The article deals with the poetry of Taras Shevchenko for children, which their imagination about the nature, teach to sensuously perceive the surrounding realness and enrich the inner world of a child and develop a poetical thinking.

Keywords: books for children, pastoral poetry, lyricism, child psychology, the lyrical hero autobiography.

УДК 908 (477) Шевченко Т.

**О. Меленчук, канд. філол. наук,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

ІСТОРІЯ СПОРУДЖЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА Т. ШЕВЧЕНКОВІ В КИЄВІ У ПУБЛІКАЦІЯХ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА

У статті зосереджено увагу на популяризаторській діяльності С. Єфремова в галузі шевченкознавства, зокрема проаналізовано публікації дослідника, присвячені проблемі спорудження пам'ятника Т. Шевченкові в Києві. Виявлено, у публіцистичних матеріалах літературознавець висвітлює питання діяльності комісії по спорудженню пам'ятника Т. Шевченкові в Києві, збору коштів, вибору місця розташування монумента, зовнішнього вигляду скульптурного зображення тощо. З'ясовано, проблему спорудження пам'ятника Т. Шевченкові С. Єфремов визначає як мірило рівня духовності українського суспільства.

Ключові слова: Пам'ятник, скульптор, проект, комісія, роковини, конкурс, бронзовий.

Розмаїта та багатогранна шевченкіана відомого літературознавця, критика, публіциста С. Єфремова, яка нині уведена у науковий обіг в максимальній своїй повноті, нараховує більше ста літературно-критичних публікацій. Шевченкознавча діяльність ученого розгорталася у двох напрямках – популяризаторському та науково-дослідницькому. Захоплюючись творчістю Т. Шевченка з ранніх літ, С. Єфремов протягом життя невтомно популяризував слово та ідеї поета. Він щорічно брав